https://doi.org/10.22364/lviz.125.04
pp. 75–98

LATVIJAS VĒSTURES
INSTITŪTA ŽURNĀLS

1 (125) 2026

VIDZEMES–LATGALES GŪSTEKŅU NOMETNE LATVIJAS NEATKARĪBAS KARĀ 1919.–1921. GADĀ: IESLODZĪTO SOCIĀLAIS PORTRETS*

Daniela Rihtere
0009-0009-3541-7491

Raksts sniedz jaunu skatījumu uz karagūstekņu un civilpersonu pieredzi Latvijas Neatkarības kara laikā, analizējot 1000 Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē nonākušo personu lietas Latvijas Nacionālajā arhīvā. Raksta mērķis ir izveidot nometnē nonākušo personu sociālo portretu, atklājot to etnisko sastāvu, izcelsmi, izglītības līmeni un nodarbošanos, kā arī analizējot to statusu nometnē (karagūsteknis, bēglis, frontes pārnācējs, arestēta persona). Pētījums atklāj kara apstākļu ietekmi uz šo grupu likteņiem, radot jaunas zināšanas par Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnes darbību, karagūstekņu pārvaldību Latvijas armijā un varas struktūru funkcionēšanu jaunajā Latvijas valstī.

Atslēgas vārdi: Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne, Latvijas Neatkarības karš, karagūstekņi, bēgļi, sociālais portrets

Ievads

Pēc Pirmā pasaules kara Latvijas teritorijā izcēlās daudzšķautņains militārs konflikts – Latvijas Neatkarības karš, kurā vienlaikus norisinājās cīņa par Latvijas valstiskuma nostiprināšanu, teritoriālo integritāti un sabiedrības lojalitāti. Viens no vismazāk pētītajiem šī kara aspektiem ir karagūstekņu un bēgļu jautājums.

1919. gadā Latvijas Pagaidu valdības bruņotajiem spēkiem atgūstot arvien vairāk teritorijas un augot apmēros, pieauga arī kaujās ar Padomju Krievijas

* Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas projekta "Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi" Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003 ietvaros.

Sarkano armiju saņemto karagūstekņu, kā arī šīs armijas dezertieru skaits, kas radīja sistemātisku slogu bruņoto spēku aizmugurei. Lai šo problēmu risinātu, 1919. gada 5. jūnijā tika dibināta Ziemeļlatvijas (vēlāk Vidzemes–Latgales) gūstekņu nometne – tieši Vidzemes–Latgales rajona komandantam pakļauta Latvijas armijas iestāde ar tai piekomandētu karaspēka vienību. Tā bija galvenais Latvijas armijas karagūstekņu izvietošanas un nodarbināšanas centrs līdz Latvijas Neatkarības kara noslēgumam. Pavēle par nometnes likvidāciju tika izdota 1921. gada 27. janvārī, nākamajā dienā pēc Latvijas atzīšanas *de jure*, taču faktiski savu darbību tā pilnībā pārtrauca tikai 28. maijā.[1]

Līdz pat 1920. gada beigām nometne bija pastāvīgi pārpildīta. Lielā karagūstekņu pieplūduma dēļ tās vadība jau 1919. gada septembrī meklēja veidus, kā palielināt nometnes ietilpību,[2] taču problēmu tā arī neizdevās pilnībā atrisināt.[3] Tobrīd nometnē vienlaikus atradās aptuveni 635 cilvēki, bet vieta tika meklēta vismaz 3000 cilvēkiem.[4] Diemžēl pilnīgi un sistemātiski nometnē nonākušo personu saraksti netika veidoti, tomēr, spriežot pēc Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk – LNA-LVVA) 3280. fondā "Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne" pieejamo personu lietu skaita, nometnē gandrīz divu tās pastāvēšanas gadu laikā nonāca ap 13 000 cilvēku. To starpā bija ne tikai karagūstekņi, bet arī civilpersonas. Latvijas Neatkarības kara militāro, politisko, sociālo un arī ekonomisko apstākļu dēļ nometne bija spiesta uzņemt ne tikai kaujās ar pretinieku – Padomju Krievijas Sarkano armiju un Pāvela Bermonta-Avalova Krievijas Rietumu brīvprātīgo armiju – saņemtos karagūstekņus, kā arī šo armiju dezertierus, bet arī izbēgušus karagūstekņus, bēgļus un civilpersonas, kuras nebija spējušas uzrādīt personu apliecinošus dokumentus, nelikumīgus robežas[5] šķērsotājus un arestētas personas, kuras nebija iespējams uzņemt pārpildītajos cietumos. Rezultātā nometnē nonāca dažādu valstu, tautību un ticību pārstāvji ar dažādu kara pieredzi, kas noteica to atšķirīgu statusu nometnes sistēmā. Šo personu loma Latvijas Neatkarības kara vēsturē nebija tikai pasīva eksistence gūstā vai institucionāls slogs Latvijas armijas aizmugurei. Liela daļa gūstekņu

1 Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA-LVVA), 3280–1–4, 208. lp.

2 LNA-LVVA, 3280–1–3, 268. lp.

3 Amerikas Sarkanā Krusta misijas vadītājs ārsts pulkvedis E. V. Raiens (*Ryan*), kurš apmeklēja nometni 1919. gada novembrī, konstatēja, ka karagūstekņi dzīvo mazās, pārpildītās istabās trūcīgos, antisanitāros apstākļos. Skat. Jēkabsons 2017, 15.

4 LNA-LVVA 3280–1–1, 137. lp.

5 Robeža aprakstītajā laikā līdz robežu līgumu noslēgšanai starp valstīm lielākoties nozīmēja saskares joslu starp teritorijām, ko kontrolēja divu dažādu valstu armijas un civilās pārvaldes iestādes. Tā varēja neatbilst vēlākajai robežlīgumā noteiktajai robežai.

tika nodarbināti lauku saimniecībās, darbnīcās, dzelzceļa stacijās, kā arī citos saimnieciski nozīmīgos darbos, tādējādi palīdzot risināt akūto darbaspēka trūkumu kara novājinātajā valstī, savukārt politiski uzticamie (pārsvarā latvieši) tika iekļauti Latvijas armijas jaunformējamos spēkos.

Karagūstekņu jautājums ir viens no vismazāk pētītajiem Latvijas Neatkarības kara aspektiem. Līdz šim historiogrāfijā tas skatīts Pirmā pasaules kara seku vai Neatkarības kara militārpolitisko norišu kontekstā; padziļināta karagūstekņu, īpaši Sarkanās armijas dezertieru, jautājuma izpēte ir veikta tikai fragmentāri.[6] Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnes fondā apkopotās personu lietas veido unikālu datu kopu, kura ļauj noskaidrot, vai nometnes dibināšanas mērķis īstenots tās praktiskajā darbībā, gūt ieskatu karagūstekņu un bēgļu pārvaldības sistēmas funkcionēšanā, kā arī rast jaunus, līdz šim historiogrāfijā nezināmus piemērus kara ietekmei uz indivīdu likteni. Šī raksta mērķis ir izveidot Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē ieslodzīto personu sociālo portretu. Lai to sasniegtu, pētījumā izvirzīti divi galvenie uzdevumi: pirmkārt, noskaidrot nometnē nonākušo personu dzimumu, vecumu, izcelsmi, tautību, ticību, izglītības līmeni un nodarbošanos, otrkārt, analizēt to statusu nometnē (karagūsteknis, bēglis, pārnācējs pār fronti, arestēta persona), kas izriet no iepriekšējām personas gaitām kara apstākļos.

Metodoloģija

Šī pētījuma metodoloģiskais ietvars balstās sociālā portreta izveidē, izmantojot prosopogrāfijas pieeju[7] – indivīdu grupas kolektīvo biogrāfiju analīzi. Par pētāmo grupu šajā kontekstā kalpo Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē nonākušās personas (karagūstekņi, pār fronti pārnākušie, bēgļi, arestētie). Lai gan tā nav tradicionāla sabiedrības grupa ar kopīgu izcelsmi vai sociālajām iezīmēm, to vieno piespiedu atrašanās noteiktā telpā un laikā kara apstākļu rezultātā. Vidzemes–Latgales gūstekņu nometni iespējams aplūkot kā valsts varas un kara veidoto robežu šķērsošanās punktu – gan fiziskā, gan simboliskā nozīmē. Tajā satiekas sabiedrības daļas – karagūstekņi, bēgļi, politiskā neuzticamībā apsūdzētas personas –, kuras citādi ir grūti ietveramas vienotā pētniecības rāmī. Prosopogrāfija

6 Skat. Rihtere 2020; 2024; 2025; Strods 2022; Šiliņš 2013; 2018; Jēkabsons, Šiliņš 2017.

7 Lorenss Stouns definē prosopogrāfiju kā aktoru (sociālās darbības veicēju) grupai kopumā piemītošo īpašību izpēti noteiktā vēstures posmā, izpētot personu: "Prosopography is the investigation of the common background characteristics of a group of actors in history by means of a collective study of their lives" (Stone 1987, 45).

ļauj šo grupu analizēt kā apstākļu radītu kolektīvu, kuram iespējams piedēvēt piederības modeļus un kopīgas iezīmes, kas citādi paliktu nepamanītas.[8]

Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē ieslodzīto personu lietas veido apjomīgu avotu kopu, kura dokumentē karagūstekņu, dezertieru un bēgļu grupas Latvijas Neatkarības kara kontekstā. To raksturo augsta dokumentu saglabātības pakāpe un sistemātiskums (personu lietas sakārtotas alfabētiskā secībā pēc uzvārdiem), kas ļauj veikt kvantitatīvi pamatotu šī jautājuma izpēti. Pētījums balstīts tikai uz LNA-LVVA 3280. fondā "Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne" glabātajām gūstekņu lietām, kuru kopskaits pārsniedz 12 000 vienību. Lielā apjoma dēļ kvantitatīvai analīzei izveidota nejauša 1000 lietu izlase, atlasot pirmās 1000 fonda personlietas, kuras sakārtotas alfabētiskā secībā pēc uzvārdiem. Šāda pieeja nodrošina izlasi, kas ir neatkarīga no pētnieka izvēles un aptver aptuveni 8–10% no visiem nometnē nonākušajiem. Vienlaikus jāņem vērā, ka alfabētiska izlase var izslēgt no datiem retus, tomēr zīmīgus gadījumus (piemēram, reģionam neraksturīgu tautību vai valstu pārstāvjus), kas var būt nozīmīgi kvalitatīvā analīzē.

Pētījumā izmantotās personu lietas tapušas kā nometnes lietvedības sastāvdaļa – tajās līdz pašām nometnes pastāvēšanas beigām tika glabātas visas ziņas par attiecīgo cilvēku. Pētījuma izstrādes brīdī (2024. gada sākumā) LNA-LVVA glabātajās personu lietās iekļautie dokumenti nebija numurēti, tādēļ atsaucēs uz atsevišķu lietu dokumentiem nav iespējams norādīt konkrētu lapu. Personas lietu veido četri galvenie elementi:

1) personas kartīte, kas atklāj personas vārdu, uzvārdu, dzimšanas gadu (dažreiz arī datumu), dzimšanas un (vai) dzīves vietu, tautību, nodarbošanos, statusu (ailē "par ko apvainots"), aizturēšanu veikušo personu vai iestādi, atrašanās vietu (Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne) un īsus biogrāfijas datus;
2) personas aizturēšanas brīdī vai nometnē tapis nopratināšanas protokols vai tā noraksts, kurā aprakstītas personas gaitas pirms aizturēšanas;
3) citi ar personu saistīti dokumenti: izziņas, galvošanas raksti, sarakste par personas pārvietošanu u. tml.;
4) personai konfiscētie dokumenti: pase un citi personu apliecinoši dokumenti, izziņas, vēstules u. tml.

Diemžēl lielākā daļa lietu ir nepilnīgas – 270 (27%) no analizētajām 1000 lietām ir atrodams tikai personas vārds, uzvārds un tēva vārds. Lielākā daļa lietu aprobežojas ar personas kartīti, retāk lietās ir nopratināšanas protokoli, kas sniedz biogrāfiskas ziņas par personas gaitām kara laikā. Tas būtiski ierobežo

8 Burke 1992, 35.

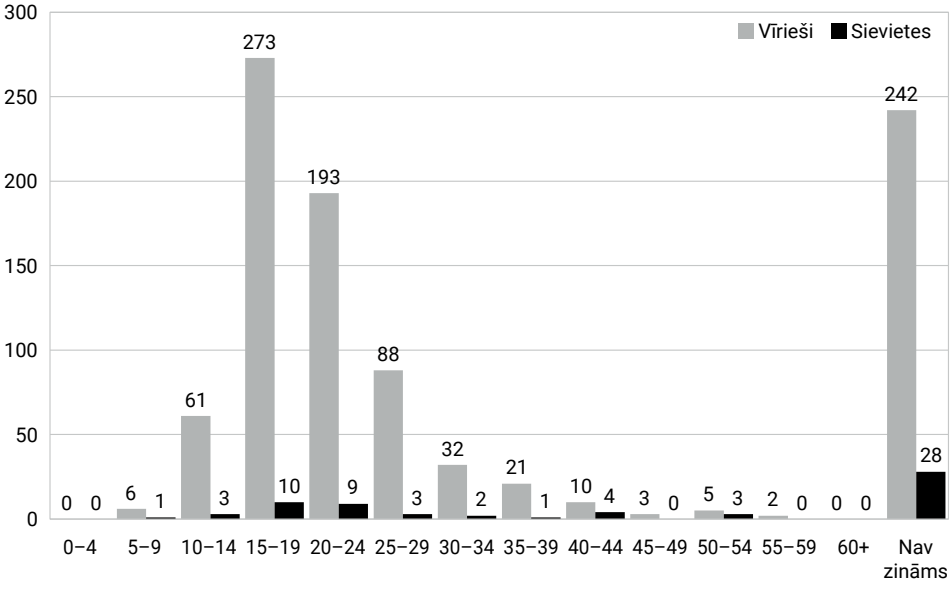
iespējas kontekstualizēt personas kartītē minēto aresta iemeslu, kas noteic indivīda statusu nometnē – karagūsteknis, dezertieris, bēglis, pārnācējs pār fronti, arestants –, ar personas biogrāfiju. Tāpat jāņem vērā, ka pratināšanas laikā iegūtās ziņas ne vienmēr ir atzīstamas par ticamām – saspīlētajos politiskajos apstākļos cilvēki par sevi un savu ideoloģisko pārliecību varēja sniegt daļēji patiesas vai nepatiesas ziņas.[9]

Demogrāfiskās iezīmes

Dzimums ir vienīgais rādītājs, kuru ir iespējams noteikt visai izlases kopai. No analizētajām 1000 personām absolūto vairākumu veido vīrieši – 93,6% jeb 936 cilvēki. Sievietes – to kopā ir 64 – nometnē nonāca daudz retāk (skat. 1. tabulu). Šī disproporcija atspoguļo gan atšķirīgās dzimumu lomas militārajos konfliktos, gan nometnes darbības specifiku – tā pamatā koncentrējās uz karagūstekņu, tostarp Sarkanās armijas dezertieru, nevis bēgļu un civilpersonu izvietošanu.

1. tabula. Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē nonākušās personas pēc dzimuma un vecuma. Avots: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

Table 1. Detainees of the Vidzeme–Latgale POW camp by sex and age. Source: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

9 Skat. Rihtere 2025.

Sieviešu vidū ir gan bēgles,[10] gan sadzīvisku iemeslu dēļ pār fronti pārnākušas sievietes, kas dzīvoja frontes tuvumā,[11] gan par komunistu atbalstīšanu[12] vai spiegošanu[13] apsūdzētās un aizturētās sievietes. Viņu lietās atklājas kopsakarība – sieviešu gaitas kara laikā, kas rezultējās ar nonākšanu gūstekņu nometnē, būtiski ietekmēja ģimenes (vīra un (vai) bērnu) faktors, taču vīriešu lietās šāda sakarība nav saskatāma, atskaitot dažus izņēmumus un vecāka gadagājuma vīriešus, kas devušies bēgļu gaitās ar sievām vai ģimenēm.[14] Ir zināms gandrīz puses – 478 nometnē nonākušo personu – laulības statuss: 27 sieviešu (15 precējušās, 12 neprecējušās) un 451 vīrieša (157 precējušies, 292 neprecējušies, 1 saderinājies[15] un 1 atraitnis[16]). Dati liecina par prāvu neprecēto pārsvaru, īpaši vīriešu vidū – iespējams, tādēļ, ka lielākā daļa bija jauni vai mobilizēti pirms ģimenes dibināšanas.

Olga Bēmere, ebrejiete no Kauņas guberņas, bēgļu gaitās Kazaņā iepazinās ar tur nodarbināto austriešu karagūstekni Jozepu Bēmeru. Viņi apprecējās un dzīvoja Kazaņā līdz 1919. gada novembra sākumam, kad izlēma doties uz Austriju. Pāris devās uz Latvijas–Krievijas fronti, jo Rēzeknē kāds viņiem sacīja, ka "Baltijas landesvērs laižot pāri".[17] Viņus aizturēja Latvijas armijas karavīri un pēc astoņām dienām caur Rīgu nosūtīja uz gūstekņu nometni Valmierā. Nopratināšanas laikā Olga uzsvēra kopdzīvi ar vīru kā galveno viņu gaitas noteicošo faktoru, savukārt Jozeps sievu tikpat kā nepieminēja, vienīgi piezīmēja, ka "esmu precējies".[18] Citos gadījumos sieviešu nonākšana nometnē saistāma ar rūpēm par bērniem, aizstāvot viņu politisko pārliecību[19] vai pārvedot tos pāri Latvijas robežai,[20] piemēram, 46 gadus vecā Marija Blēve, kura 1920. gadā kopā ar 10 gadus veco meitu Annu[21] atgriezās no bēgļu gaitām Ukrainā, kurp bija devusies vēl pirms kara, lai tobrīd vēl nedzimušo meitu pasargātu no vīra Jāņa vardarbības.[22]

10 LNA-LVVA, 3280–1–317; 572; 735; 750; 942; 1085; 1106; 1158; 1278.
11 LNA-LVVA, 3280–1–499; 942; 1270.
12 LNA-LVVA, 3280–1–237; 319; 918.
13 LNA-LVVA, 3280–1–1191.
14 LNA-LVVA, 3280–1–750; 751; 1277 u. c.
15 LNA-LVVA, 3280–1–1133.
16 LNA-LVVA, 3280–1–1134.
17 Jozepa Bēmera nopratināšanas protokols. 05.12.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1163.
18 Ibidem.
19 Kristīnes Ankmanes nopratināšanas protokols. 13.08.1919. Velēnas draudzes skola, Lizuma pagasts. LNA-LVVA, 3280–1–237.
20 LNA-LVVA, 3280–1–561.
21 LNA-LVVA, 3280–1–1365.
22 Marijas Blēves nopratināšanas protokols. 10.08.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1366.

Dati par vecumu ir pieejami par 730 personām (skat. 1. tabulu). Vidējais nometnē nonākušās personas vecums ir 26,4 gadi, mediāna – 25 gadi. Visplašāk pārstāvētā ir vecuma grupa no 21 līdz 30 gadiem, kas atbilst mobilizācijai piemērotākajam vecumam. Nometnē nonāca 16 nepilngadīgie (personas, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu),[23] divi jaunākie tikai 10 gadus veci.[24] Daļa jauniešu bija aizturēti aizdomās par viņu sadarbību ar lieliniekiem. Viņu lietas atklāj kopēju iezīmi – sadarbība pamatā balstījās ģimenes solidaritātē vai autoritāšu spiedienā, nevis ideoloģiskā pārliecībā.[25] Raksturīgs piemērs ir 14 gadus vecais Bernhards Bisenieks, kurš tika aizturēts par sava brāļa – pārliecināta komunista – slēpšanu. Bernharda liecība atklāj, ka neziņoja par brāļa pārbēgšanu pār fronti, jo viņam bijis "brāļa žēl".[26] Salīdzinoši maz pārstāvju ir arī pēcmobilizācijas vecuma grupā – nometnē nonāca tikai 27 cilvēki,[27] kuri bija 45 vai vairāk gadus veci. No tiem lielākā daļa (19 personu) bija bēgļi, kas atgriezās dzimtenē kopā ar ģimenēm.[28] Viens no tiem – 64 gadus vecais Gustavs Brauns, kurš kopā ar ģimeni ceļoja uz Igauniju no Vācijas – mira no plaušu karsoņa, atrodoties nometnē.[29]

Ģeogrāfiskā izcelsme, tautība un ticība

No analizētajām 1000 lietām personu ģeogrāfiskā izcelsme, kas ļauj spriest par sabiedrības mobilitāti kara apstākļos, ir identificējama 770 gadījumos. Personu ģeogrāfiskā izcelsme (dzimšanas vieta vai dzīvesvieta) tika klasificēta, balstoties uz Krievijas impērijas administratīvi teritoriālo iedalījumu, pēc kura vadījās arī armijas iestāžu darbinieki, kuri fiksēja nopratināmo liecības protokolos un personu lietu kartītēs. Lielākā daļa (406 personas) bija piederīga teritorijām,

23 LNA-LVVA, 3280–1–190; 313; 522; 579; 599; 800; 809; 820; 824; 840; 917; 921; 1041; 1238; 1350; 1365.

24 LNA-LVVA, 3280–1–1041; 1365.

25 Kārļa Akmens, E. Akmens u. c. lūgums Valmieras koncentrācijas lēgera priekšnieka kungam. 01.01.1920. LNA-LVVA, 3280–1–599, 3; Oskara Braca nopratināšanas protokols. Valka, 1919. g. augusts. LNA-LVVA, 3280–1–820.

26 Bernharda Bisenieka nopratināšanas protokols. 1919. g. septembris. LNA-LVVA, 3280–1–800.

27 LNA-LVVA, 3280–1–236; 245; 297; 324; 444; 470; 534; 542; 572; 706; 719; 750; 751; 802; 827; 877; 884; 970; 1083; 1085; 1257; 1277; 1278; 1303; 1306; 1337; 1366.

28 LNA-LVVA, 3280–1–750; 751; 1085; 1277; 1278 u. c.

29 LNA-LVVA, 3280–1–1085.

kas aptvēra Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņu.[30] Piektdaļa (20%) nāca no tuvākajiem Krievijas reģioniem – Pleskavas (36), Tulas (22) un Petrogradas (21) guberņām, taču nometnē nonākušo vidū ir arī Kazaņas, Irkutskas, Ufas, Samaras, Vjatkas un Tveras guberņu iedzīvotāji – galvenokārt Sarkanās armijas karavīri. Nometnē nokļuva arī seši 21–24 gadus veci Vācijas pilsoņi – trīs Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas karavīri,[31] divi Dzelzsdivīzijas karavīri[32] un viens Sarkanās armijas gūstā saņemts Vācijas armijas karavīrs;[33] divi bijušās Austroungārijas pavalstnieki, kas caur Latviju atgriezās no Krievijas impērijas armijas gūsta,[34] kā arī maķedonietis Sidi ben Saladins.[35]

Tautība ir zināma 666 personām, tomēr etniskā klasifikācija dokumentos nav konsekventa. Jāpiezīmē, ka daudzos gadījumos ieraksts tautības ailē bija atkarīgs no cilvēka pašidentifikācijas, jo daudziem aizturētajiem nebija personu apliecinošu dokumentu. Dažkārt personām tika fiksēta dubulta etniskā piederība, piemēram, "krievs (ukrainis)"[36] vai "baltkrievs/krievs",[37] citos gadījumos vairākos dokumentos varēja tikt sniegtas atšķirīgas ziņas, piemēram, Teodora Besarjanova lietā, kur personas kartītē viņš tiek pieskaitīts votjaku tautai (mūsdienu apzīmējums – udmurti), taču nopratināšanas protokolā – krievu.[38] Krievu nometnē bija visvairāk – kopā 356 cilvēki, taču, visticamāk, zem šī apzīmējuma slēpjas arī citu tautību pārstāvji. Otra lielākā grupa ir latvieši – kopā 206, no kuriem

30 Vitebskas guberņa administratīvi ietvēra arī teritorijas, kas atrodas ārpus Latvijas Republikas robežām, taču daudzos gadījumos nometnē nonākušo personu piederība apriņķim vai pagastam, pēc kura varētu spriest par personas saistību ar Latvijas teritoriju, dokumentos netika norādīta. Līdz ar to precīzu nošķirumu starp Latvijā un ārpus tās, piem., Vitebskas guberņā dzīvojošajiem nav iespējams veikt.

31 LNA-LVVA, 3280–1–987; 1271; 1276.

32 Hanss Belkovs dienēja Dzelzsdivīzijā līdz 1919. gada 8. jūnijam, kad kopā ar 9 citiem dienesta biedriem tika atlaists no dienesta, jo "pēc kontrakta [mums; D. R.] bija jācīnās tikai pret lieliniekiem un neviens pret mūsu gribu mūs nevarēja piespiest cīnīties pret igauņiem un latviešiem". Skat. Hansa Belkova nopratināšanas protokols. 03.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1133, lapa nav numurēta. – Nometnē viņš nonāca vēlāk, jo tika aizturēts bez dokumentiem. Savukārt Ādolfs Bēmers brīvprātīgi iestājās Dzelzsdivīzijā 1919. gada maijā, bet rudenī turpināja karot Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas sastāvā līdz 8. oktobrim, kad saslima un tika ievietots lazaretē, kur vēlāk arī tika saņemts Latvijas armijas gūstā. Skat. Ādolfa Bēmera nopratināšanas protokols. 28.11.1919. LNA-LVVA 3280–1–1275, lapa nav numurēta.

33 LNA-LVVA, 3280–1–1321.

34 LNA-LVVA, 3280–1–876; 1163.

35 LNA-LVVA, 3280–1–1162.

36 LNA-LVVA, 3280–1–519.

37 LNA-LVVA, 3280–1–1028.

38 Teodora Besarjanova nopratināšanas protokols. LNA-LVVA, 3280–1–932.

13 klasificēti kā latgalieši[39] un četri kā "latvieši (latgalieši)",[40] taču faktiski Latgalē dzīvojušo latviešu analizētajā kopā ir daudz vairāk – vismaz 67. Nometnē nonāca arī poļi (38),[41] vācieši (14),[42] ebreji (12),[43] lietuvieši (9),[44] tatāri (8),[45] baltkrievi (7),[46] romi (5)[47] – vienīgie, kuru vidū nebija nevienas militārpersonas, čuvaši (4), igauņi (2),[48] ukraiņi (2),[49] pa vienam austrietim,[50] ungāram[51] un maķedonietim.[52] Šeit jāatzīmē, ka izlases kopa nesniedz pilnīgu ainu – nometnē bijuši arī citu tautību pārstāvji, piemēram, ķīnieši.[53]

Ticība ir norādīta tikai 158 personu lietās – to starpā dominē pareizticība (59), katoļticība (51) un luterānisms (40), taču nometnē bijuši arī seši vecticībnieki (visi pēc tautības krievi) un divi jūdi. Lai gan dati par ticību ir fragmentāri, tie izgaismo noteiktas korelācijas, piemēram, 49 no 59 pareizticīgajiem ir krievi, 26 no 40 luterāņiem ir latvieši, visi poļi, kam zināma ticība, – katoļi, tomēr ne visos gadījumos tam var uzticēties. Romu tautības arestanta Trofima Beinaroviča personas apliecībā ir norādīts, ka viņš ir pareizticīgs,[54] taču izziņā no Daugavpils 4. policijas iecirkņa teikts, ka T. Beinarovičs ir Romas katolis.[55]

39 LNA-LVVA, 3280–1–464; 465; 466; 523; 752; 758; 760; 880; 1014; 1015; 1059; 1116; 1187.

40 LNA-LVVA, 3280–1–847; 927; 935; 1105.

41 LNA-LVVA, 3280–1–318; 881; 928; 1368 u. c.

42 LNA-LVVA, 3280–1–769; 817; 952; 987; 1083; 1096; 1133; 1271; 1275; 1276; 1321.

43 LNA-LVVA, 3280–1–727; 736; 812; 930; 986; 1008; 1158; 1167; 1216; 1231; 1279.

44 LNA-LVVA, 3280–1–291.

45 LNA-LVVA, 3280–1–205; 215; 448; 454; 456; 551; 906; 1237.

46 LNA-LVVA, 3280–1–284; 552; 756; 776; 842; 1028; 1349.

47 LNA-LVVA, 3280–1–869; 870; 871; 872; 1238.

48 LNA-LVVA, 3280–1–578; 888.

49 LNA-LVVA, 3280–1–519; 990.

50 LNA-LVVA, 3280–1–1163.

51 LNA-LVVA, 3280–1–876.

52 LNA-LVVA, 3280–1–1162.

53 LNA-LVVA, 3280–1–135, 19. lp.

54 Trofima Beinaroviča personas apliecība Nr. 209. 06.04.1920. LNA-LVVA, 3280–1–872.

55 Daugavpils 4. policijas iecirkņa priekšnieka atsauksme par Trofimu Beinaroviču. 11.10.1920. LNA-LVVA, 3280–1–872.

Nodarbošanās un izglītība

No analizētajām 1000 lietām nodarbošanās ir norādīta 627 personām (skat. 2. tabulu). No tām lielākā daļa bija zemkopji (60% jeb 377 cilvēki) un citi fiziskā darba veicēji (84 cilvēki jeb 13%) – fabriku, dzelzceļa u. c. strādnieki, malkas zāģētāji, krāvēji u. tml. Zemkopji pārsvarā bija Sarkanajā armijā mobilizētie, kuri nometnē nokļuva kā karagūstekņi vai pārbēdzēji pār fronti, savukārt strādnieku vidū bija gan mobilizētie, gan to rūpnīcu darbinieki, kuri Pirmā pasaules kara sākumā tikuši evakuēti no Latvijas teritorijas uz citiem Krievijas impērijas apgabaliem. Raksturīgi piemēri ir Josifs Brakovskis un Eduards Jūlijs Brivuls – evakuēto rūpnīcu *Lux* un *Felzers un Ko* strādnieki, kuri pēc rūpnīcu slēgšanas tika mobilizēti Sarkanajā armijā un nonāca frontē.[56] Otra lielākā grupa ir amatnieki (kurpnieki, kalēji, atslēdznieki, drēbnieki u. tml.). Nometnē nonāca arī vairāki tirgotāji, pārdevēji, burtliči, kā arī radošo profesiju pārstāvji – kāds mākslinieks,[57] trīs zīmētāji[58] un divi fotogrāfi[59] (viena no tiem – sieviete[60]). Sieviešu vidū izplatītākā nodarbošanās bija zemkopība,[61] deviņas sievietes bija strādnieces,[62] savukārt vienai kā nodarbošanās ir norādīta "tēju liešana".[63]

Izglītības dati ir ievērojami skopāki – lasītprasme vai tās trūkums minēts tikai 130 lietās (109 prot lasīt un rakstīt, 21 neprot), bet konkrēts izglītības līmenis – tikai 22 personām. Vienai personai ir karaskolas izglītība,[64] vienai – ģimnāzijas,[65] divām – draudzes skolas,[66] septiņas ir apmeklējušas pagastskolu,[67] trijām ir vidējā,[68] divām – zemākā izglītība.[69] Šie piemēri nepiedāvā pilnīgu ainu, tomēr ilustrē ierobežoto formālās izglītības pieejamību šajā sabiedrības segmentā. Atsevišķos gadījumos izglītības trūkums kalpoja par atbildības mazināšanas

56 Josifa Brakovska un Eduarda Jūlija Brivula nopratināšanas protokols. 03.03.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1207.
57 LNA-LVVA, 3280–1–821.
58 LNA-LVVA, 3280–1–472; 544; 888.
59 LNA-LVVA, 3280–1–1066.
60 LNA-LVVA, 3280–1–316.
61 LNA-LVVA, 3280–1–572; 750; 761; 762; 877; 918; 1040; 1106; 1270; 1278; 1366.
62 LNA-LVVA, 3280–1–193; 444; 463; 489; 561; 705; 942; 1007; 1347.
63 LNA-LVVA, 3280–1–1270.
64 LNA-LVVA, 3280–1–1271.
65 LNA-LVVA, 3280–1–1274.
66 LNA-LVVA, 3280–1–1202, 1352.
67 LNA-LVVA, 3280–1–196; 750; 751; 1016; 1027; 1119; 1351.
68 LNA-LVVA, 3280–1–527; 892; 1321.
69 LNA-LVVA, 3280–1–592; 927.

2. tabula. Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē nonākušās personas pēc nodarbošanās un tautības. Avots: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

Table 2. Detainees of the Vidzeme–Latgale POW camp by occupation and nationality. Source: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

Nodarbošanās / tautība	krievu	latviešu	poļu	latgaliešu	vācu	ebreju	lietuviešu	tatāru	baltkrievu	romu (čigānu)	čuvašu	igauņu	ukraiņu	ungāru	austriešu	maķedoniešu	Nav zināms	Kopā
Zemkopji, laukstrādnieki	239	85	16	10	1		4	7	3		4	1	2				5	377
Rūpnīcu un tehniskie strādnieki (fabrikas strādnieki, mašīnisti, mehāniķi, montieri, elektrotehniķi, deģis, aviācijas motorists u. tml.)	34	26	4	3	2	1	2	1		3							8	84
Amatnieki (atslēdznieki, kalēji, galdnieki, drēbnieki, kurpnieki, namdari, krāsotāji, vilnu kārsējs, podnieks, burtlicis, mūrnieks, miesnieks, maiznieks, konfekšu taisītājs)	34	28	7	1	1	3	2		1								3	80
Administratīvie/ kancelejas darbinieki (rakstveži, grāmatveži, kantorists, nodokļu inspektors, pasta darbinieks)	10	11	2		1				1								2	27
Tirdzniecība un pakalpojumi (tirgotāji, fotogrāfi, ormaņi, sulainis, friziere, pavārs, dārznieks, aukle)	7	4				3				1						1	1	17
Skolotāji		1			1	2			1									5
Medicīnas darbinieki (feldšeris, sanitārs)	1	1																2
Studenti (students, kara skolas audzēknis, kursiste)	1	1			1													3
Skolnieki	3	3				1			1								1	9
Saimniecība	2	5	1															8
Cits (jūrnieks, zemessargs, meža kungs, zvejnieks, biškopis, tēju lējēja, mākslinieks)	3	5	1									1					2	
Nav nodarbošanās		1																1
Nav zināms	22	19	7	2	7	2	1			1				1	1		312	375
Kopā	356	190	38	16	14	12	9	8	7	5	4	2	2	1	1	1	334	**1000**

argumentu – zemkopis Kirils Knasjuvs, kurš tika apsūdzēts par dalību Drisas pagasta valdē lielinieku varas laikā, savai aizstāvībai sacīja, ka spējis atteikties no iestāšanās "komūnā" (komunistiskajā partijā), "pamatojoties uz to, ka [bija; D. R.] neskolots".[70] Par izglītības līmeni liecina arī nometnē nonākušo personu nodarbošanās – 15 rakstveži (no tiem viens Krievijas Ziemeļrietumu armijas praporščiks[71]), septiņi grāmatveži,[72] pieci skolotāji[73] un viens nodokļu inspektors.[74]

Militārpersonas

Personu klasifikācija pēc to statusa, kas ļauj spriest par indivīda lomu un pieredzi karā – karagūsteknis, pārnācējs pār fronti, bēglis, arestants –, nometnes dokumentācijā nav konsekventa un mēdz būt maldinoša (skat. 3. tabulu). Apzīmējums "gūsteknis" daudzos gadījumos tiek attiecināts arī uz brīvprātīgi pār fronti pārgājušiem sarkanarmiešiem (dezertieriem), kas būtiski apgrūtina personu klasifikācijas analīzi.[75] Balstoties apzīmējumos, kurus personām piešķīruši nometnes ierēdņi, vairākums bija gūstekņi – kopā 308 cilvēki. Aiz tiem lielākā grupa ir "pārnācēji pār fronti" vai "robežu" (293 cilvēki), kam seko arestētie un aizturētie (96) un bēgļi (27), bet 276 personu statuss nav norādīts. Precīzākas atziņas par personas statusu ir iespējams iegūt, kontekstualizējot šos datus ar personas piederību karaspēkam, kas ir zināma 612 cilvēkiem.

Padomju Krievijas Sarkanās armijas karavīri. 80% (490) no nometnē nonākušajām militārpersonām ir sarkanarmieši, 57% (278) no tiem – karagūstekņi. Līdztekus Latvijas armijas sagūstītajiem karavīriem nometnē bija arī vairāki Igaunijas, Lietuvas un Polijas armijas gūstekņi. Sarkanarmietis Jakobs Andersons tika atsūtīts uz Vidzemes–Latgales gūstekņu nometni no gūstekņu nometnes Rēvelē (Tallinā), jo pēc tautības bija latvietis,[76] tomēr tas ir vienīgais līdz šim zināmais gadījums nometnē, kas liecina par gūstekņu apmaiņu pēc tautības. Citos gadījumos personas bija izbēgušas no Polijas vai Lietuvas armijas

70 Kirila Knasjuva nopratināšanas protokols. LNA-LVVA, 3280–1–279.

71 LNA-LVVA, 3280–1–731.

72 LNA-LVVA, 3280–1–776; 1125; 1144; 1223; 1296; 1297; 1371.

73 LNA-LVVA, 3280–1–284; 952; 1188; 1231; 1279.

74 LNA-LVVA, 3280–1–798.

75 Piem., sarkanarmieša Leona Blahmana personas lietā teikts, ka viņš tika "saņemts gūstā" savā dzīvesvietā, kad faktiski viņš tika arestēts. Visticamāk, nometnes lietvedībā starp gūsta un aresta jēdzieniem nepastāvēja stingrs nošķirums. LNA-LVVA, 3280–1–1216, lapa nav numurēta.

76 LNA-LVVA, 3280–1–689.

3. tabula. Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnē nonākušās personas pēc armijas piederības un statusa nometnē. Avots: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

Table 3. Detainees of the Vidzeme-Latgale POW camp by army affiliation and status within the camp. Source: LNA-LVVA, 3280–1–185–1374.

Armija/statuss	pārnācējs pār fronti vai robežu	arestēts	gūsteknis	aizturēts	bēglis	nav zināms	Kopā
Padomju Krievijas	169	9	278	2	0	32	490
Krievijas impērijas	18	2	1	1	2	3	27
Ziemeļrietumu	4	1	4	0	0	4	13
Latvijas armija	1	6	0	1	1	2	11
Krievijas Rietumu brīvprātīgo	1	3	1	0	0	0	5
Polijas	4	0	0	0	1	0	5
Dzelzsdivīzija	0	2	0	0	0	0	2
Vācijas	1	0	1	0	0	0	2
Igaunijas	0	0	0	0	0	2	2
Lietuvas	0	1	0	0	0	0	1
Austroungārijas	1	0	0	0	0	0	1
civilpersona	24	16	0	1	11	1	53
nav zināms	70	51	23	0	12	232	388
Kopā	293	91	308	5	27	276	1000

gūsta un, cenšoties atgriezties dzimtenē, aizturētas Latvijā.[77] Sarkanās armijas dezertieri, kas veido 34% no sarkanarmiešiem (169 cilvēki), statistikā parādās kā "pārnācēji pār fronti". Viņu nopratināšanas protokoli atklāj tipiskus dezertēšanas iemeslus – karaspēkā valdošo badu,[78] apģērba trūkumu[79] un slimību izplatību,[80] mobilizāciju,[81] vairāki minēja vēlmi atgriezties dzimtenē[82] un spiedienu iestāties komunistiskajā partijā apmaiņā pret labāku uzturu un apģērbu.[83] Tāpat ir atrodamas norādes uz Sarkanajā armijā mobilizēto latviešu dezinformētību par

77 LNA-LVVA, 3280–1–931; 1045.

78 LNA-LVVA, 3280–1–758.

79 LNA-LVVA, 3280–1–262; 842.

80 LNA-LVVA, 3280–1–1127.

81 LNA-LVVA, 3280–1–487; 488; 598; 880; 886; 954; 977; 1056; 1233.

82 Piem., LNA-LVVA, 3280–1–262; 758.

83 Piem., Josifs Brakovskis izvēli dezertēt raksturo šādi: "Uz šejieni pārnācu tādēļ, ka apstākļi Sarkanajā armijā nekomunistiem bija nepanesami, bet, galvenais, tamdēļ, ka pēc pārliecības esmu pret "komunu", tad režīms bij jo grūti panesams, kādēļ vēlējos atgriezties uz Latviju un pie savējiem, kuri dzīvo Rīgā." Josifa Brakovska nopratināšanas protokols. 21.02.19??. LNA-LVVA, 3280–1–1207; skat. arī LNA-LVVA, 3280–1–1003; 1352.

situāciju Latvijā, kas atturējusi viņus no dezertēšanas. Piemēram, no Sarkanās armijas dezertējušais Eduards Alberts liecināja, ka viņam ticis stāstīts, ka "[Latvijas; D. R.] Pagaidu valdība visus [sarkanarmiešus] nošaujot",[84] bet Kārļa Brankes liecība norāda uz lielinieku laikrakstiem kā galveno dezinformācijas avotu.[85] Pār fronti pārnākušo sarkanarmiešu grupā tika ieskaitīti arī tie mobilizētie, kuri izvairījušies no dienesta, slēpdamies mājās, pie radiniekiem vai mežos, un gaidījuši izdevību pāriet fronti.[86]

Vairāki sarkanarmiešu grupas pārstāvji izteica vēlmi iegūt Latvijas pavalstniecību vai dienēt Latvijas armijā, nereti uzsverot ideoloģisku lojalitāti Latvijai un nevēlēšanos karot komunistu pusē,[87] tomēr šīs liecības ir jāuztver kritiski. Dzīves apstākļi nometnē bija smagi (trūka apģērba, daudzi ieslodzītie nemazgājās mēnešiem ilgi u. tml.), un ieslodzītie meklēja veidus, kā no nometnes izkļūt. Tā kā tie, kuri pierādīja, ka ir politiski uzticami, varēja tikt iekļauti Latvijas armijas jaunformējamos spēkos un turpināt karot Latvijas pusē,[88] lojalitātes Latvijai uzsvēršana nopratināšanas laikā varēja vairot personas cerības uz drīzāku izkļūšanu no nometnes. Nometnes priekšnieks kara laika ierēdnis Ansis Brensons vairākkārt atzina, ka daudzi Sarkanās armijas dezertieri, kas izrādīja interesi iestāties Latvijas armijā, darīja to ar nolūku iegūt izdevību dezertēt un atgriezties Padomju Krievijā.[89]

Pāvela Bermonta Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas karavīri, kas reprezentē otru galveno Latvijas armijas pretinieku nometnes darbības laikā, izlasē ir pārstāvēti maz (tikai 5 personas),[90] taču nometnē nonākušo bermontiešu kopskaits ir ievērojami lielāks – 1919. gada rudenī uz nometni tika nosūtīti vismaz 409 gūstā saņemti bermontieši.[91] No izlasē identificētajiem trīs bija vācieši (divi no tiem aizturēti pēc ārstēšanās slimnīcās, kuras pārņēma Latvijas armija),[92] viens – krievs un viens – latvietis no Jelgavas, kurš bija iestājies Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijā, lai nopelnītu iztiku, bet pēc karaspēka atkāpšanās

84 Eduarda Alberta nopratināšanas protokols. 08.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–744, lapa nav numurēta.

85 Kārļa Brankes nopratināšanas protokols. 05.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1305, lapa nav numurēta.

86 LNA-LVVA, 3280–1–273; 274; 488; 500; 600; 773; 791; 826; 1090; 1103.

87 LNA-LVVA, 3280–1–445; 447; 460; 795; 842.

88 LNA-LVVA 3280–1–1, 93. lp.; Jēkabsons, Šiliņš 2019, 45; Šiliņš 2018, 106.

89 Vidzemes-Latgales gūstekņu nometnes priekšnieka raports armijas etapu un rajonu komandantu priekšniekam no 1920. g. 30. janvāra (noraksts). LNA-LVVA, 3280–1–22, 33. lp.

90 LNA-LVVA, 3280–1–932; 987; 1267; 1271; 1276.

91 LNA-LVVA, 3280–1–22, 21. lp.; 12647, 46. lp.

92 LNA-LVVA, 3280–1–987; 1267.

palika pilsētā un tika arestēts.[93] Zīmīgs ir vācu leitnanta Maksa Bodina gadījums – 1919. gada septembrī Bodins atteicies karot pret latviešiem, pametis dienestu un vairākus mēnešus slēpies pie kāda Pagaidu valdībai nelojāla vācbaltiešu pāra, līdz savstarpējo nesaskaņu dēļ tika izdots Latvijas varas iestādēm.[94] Līdzīgu apstākļu dēļ nometnē nonāca divi Dzelzsdivīzijas karavīri, abi arestēti – kareivis Ādolfs Bēmers, kurš aresta brīdī atradies lazaretē,[95] un seržants Hanss Belkovs, kurš kopā ar 10 citiem karavīriem atteicies piedalīties Cēsu kaujās un dezertējis: "Pēc manas pārliecības, esmu gatavs cīnīties pret lieliniekiem, bet nevis pret igauņiem un latviešiem."[96]

Krievijas impērijas armijas karavīri. Nometnē nonākušās personas nereti varēja tikt identificētas kā piederīgas karaspēkam, kas faktiski vairs nepastāvēja. 27 personas no izlases kopas (4% no tiem, kuriem ir zināma militārā piederība) ir identificētas kā Krievijas impērijas armijas karavīri – tie, kuri Pirmā pasaules kara laikā nonāca vācu gūstā un pēc kara noslēguma atgriezās dzimtenē Latvijā vai šķērsoja to ceļā uz Igauniju vai Krieviju. Šīs grupas pārstāvju statuss nometnes dokumentācijā variē starp visām kategorijām – pārnācējs, arestants, bēglis, pat gūsteknis, taču faktiski visus vieno ilgstošā prombūtne un grūtības šķērsot jaunizveidoto valstu robežas. Aleksandra Bogdanova liecība visai precīzi raksturo šo realitāti – pēc viņa teiktā, 1919. gada jūlijā viņš atstājis gūstekņu nometni Vācijā un nonācis Rīgā. Nespēdams atrast darbu un sagaidīt bēgļu ešelonu, viņš vairākkārt mēģināja pāriet fronti gan Latvijā, gan Lietuvā, lai nonāktu dzimtenē Novgorodā, taču neveiksmīgi.[97]

Polijas, Lietuvas un Igaunijas armiju karavīri. Izlases kopā ir identificēti astoņi Latvijas kaimiņvalstu karavīri – pieci Polijas (visi – zemkopji),[98] divi Igaunijas (abi pēc tautības krievi)[99] un viens Lietuvas armijas karavīrs.[100] Septiņi šīs grupas pārstāvji Latvijā bija nokļuvuši pēc izbēgšanas no lielinieku gūsta, un viņu ievietošana nometnē bija starpposms pirms nosūtīšanas uz dzimteni. Tiesiskais ietvars bēgļu un karagūstekņu likumīgai plūsmai pāri robežām

93 Aleksandra Bulkovska nopratināšanas protokols. 24.11.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1267.

94 Maksa Bodina nopratināšanas protokols. Kandava. 08.01.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1271.

95 LNA-LVVA, 3280–1–1275.

96 Hansa Belkova nopratināšanas protokols. 03.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1133.

97 Aleksandra Bogdanova nopratināšanas protokols. 08.12.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1356.

98 LNA-LVVA, 3280–1–318; 874; 881; 928; 1368.

99 LNA-LVVA, 3280–1–577; 846.

100 LNA-LVVA, 3280–1–291.

sāka veidoties tikai līdz ar Latvijas–Krievijas miera līgumu noslēgšanu 1920. gada augustā. Līdz tam jebkāda patvaļīga frontes vai robežas šķērsošana tika uzskatīta par nelegālu. Mikels Adamus, Polijas armijas karavīrs, kas bija nonācis Polockas koncentrācijas nometnē, nopratināšanas laikā izteica vēlmi atgriezties dzimtenē un "atmaksāt lieliniekiem par tām briesmām, kuras pārdzīvoja, būdams slims lazaretē".[101] Taču grupa ilustrē arī izņēmumu – minētais Lietuvas armijas karavīrs, pēc tautības lietuvietis, bija dezertējis no savas karaspēka daļas ar nodomu caur Latviju nokļūt Padomju Krievijā.[102]

Krievijas Ziemeļrietumu armijas karavīru nonākšana nometnē ir grūti analizējama avotu trūkuma dēļ. Zināms, ka no izlasē identificētajiem 13 Ziemeļrietumu armijas karavīriem četri ir klasificēti kā pārnācēji pār fronti, četri – kā gūstekņi, viens – arestēts; četru personu lietās ir minēts, ka tās nokļuvušas Latvijā no Igaunijas.[103] Zīmīgi, ka šo 13 personu starpā ir divi praporščiki[104] un viens apakšvirsnieks.[105] Citi avoti liecina, ka 1920. gada martā–aprīlī nometnē sāka ierasties arvien vairāk Ziemeļrietumu armijas dezertieru, tostarp virsnieku, kuri nevēlējās nedz turpināt karot, nedz nonākt Padomju Krievijā.[106]

Latvijas armijas karavīri. Izlasē identificēti 11 Latvijas armijas karavīri, taču ziņas par viņu nonākšanu nometnē ir ļoti fragmentāras. Zināms, ka septiņi bijuši aizturēti vai arestēti, piemēram, par dezertēšanu vai izvairīšanos no dienesta,[107] viens Latvijas armijas karavīrs caur Lietuvu atgriezās no lielinieku gūsta (kategorizēts kā bēglis),[108] bet viena no lietām pieder nometnes darbiniekam – apsardzības rotas kareivim Aleksandram Bradinam.[109] Latvijas armijas karavīru nonākšana nometnē labi ilustrē to, ka personas uz nometni tikušas sūtītas tad, kad nav bijis skaidrs, kāda iestāde ir atbildīga par to lietu pārraudzību. Zīmīgi

101 Mikela Adamus nopratināšanas protokols. 27.09.1919. LNA-LVVA, 3280–1–318.
102 LNA-LVVA, 3280–1–291.
103 LNA-LVVA, 3280–1–439; 749; 950; 1178.
104 LNA-LVVA, 3280–1–548; 731.
105 LNA-LVVA, 3280–1–749.
106 LNA-LVVA, 3280–1–111; 303; 138, 256.
107 LNA-LVVA, 3280–1–522; 564; 566; 830; 921; 935; 1202.
108 LNA-LVVA, 3280–1–325.
109 LNA-LVVA, 3280–1–1340.

piemēri ir Sodu likumu 125., 126. un 128. panta (5. nodaļa – "Nemieri")[110] pārkāpšanā apsūdzētais Ernsts Adamsons[111] un 13 gadus vecais brīvprātīgais Ivans Artamovičs, kurš tika atsūtīts no 12. Bauskas kājnieku pulka, jo viņam nebija personu apliecinošu dokumentu.[112]

Civilpersonas

Lai gan nometnes primārā funkcija bija sagūstīto militārpersonu pārvaldība, kara apstākļi lika tai uzņemties arī civilpersonu – bēgļu, bez atļaujas fronti šķērsojušo un politiski neuzticamo personu – pārvaldību. No 1000 analizētajām lietām 53 attiecināmas uz civilpersonām, tomēr šajās lietās norādītais statuss bieži neatbilst faktiskajai situācijai. Piemēram, bēgļi varēja tikt klasificēti kā arestētas vai kā pār fronti pārnākušas personas. Atšķirībā no karaspēka piederības, kas ir objektīvi nosakāma, civilpersonu statusa noteikšana prasa individuālu gadījumu izvērtēšanu. Civilpersonu lietu analīze ļauj tās iedalīt trīs grupās: 1) bēgļi, 2) sadzīvisku apstākļu dēļ pār fronti pārnākušie un aizturētie bez personu apliecinošiem dokumentiem un 3) politiski neuzticamas personas.

Bēgļi. Izlases kopā identificēti 24 bēgļi – civilpersonas,[113] no kurām 14 bija latvieši (5 no Kurzemes, 9 no Vidzemes), trīs krievi, divi vācieši, viens polis, viena ebrejiete, bet trīs bēgļu tautība nav zināma. Vidējais vecums – 27 gadi, jaunākā ir iepriekš minētā 19 gadus vecā Olga Bēmere,[114] vecākais – jau minētais 64 gadus vecais Gustavs Brauns. Lielākā daļa bēgļu bija pametuši Latviju 1915. gadā, evakuējoties kopā ar savām darba vietām – rūpnīcām[115] vai dodoties darba meklējumos uz Krieviju,[116] un vēlāk centušies atgriezties dzimtenē. Šie centieni bieži

110 125. pants – par mudināšanu uz likumu neievērošanu, naidu starp iedzīvotāju grupām vai streikošanu; 126. pants – par piedalīšanos "savienībā, zinādams, ka tā uzstādījusi par savas darbības mērķi graut valstī pastāvošo iekārtu vai izdarīt smagus noziegumus ar spridzinātu vielu vai spridzekļiem"; 128. pants – par pastāvošās valsts iekārtas vai Valsts prezidenta nonievāšanu, "atklāti turēdams vai nolasīdams runu vai sacerējumu, vai izplatīdams vai atklāti izlikdams sacerējumu vai notēlojumu". Skat. *1903. gada 22. marta sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem*, 42. lpp.

111 LNA-LVVA, 3280–1–566.

112 LNA-LVVA, 3280–1–522.

113 LNA-LVVA, 3280–1–229; 316; 317; 324; 459; 500; 534; 719; 750; 751; 883; 908; 952; 1082; 1083; 1085; 1106; 1107; 1144; 1149; 1158; 1277; 1278; 1375.

114 LNA-LVVA, 3280–1–1158.

115 LNA-LVVA, 3280–1–878.

116 LNA-LVVA, 3280–1–317; 750; 751; 762; 1107 u.c.

sastapās ar šķēršļiem – bēgļiem no Ukrainas netika nodrošināti ešeloni,[117] bet darbaspējīgajiem tika atteikts transports uz Latviju, kā tas redzams Vikentija Barkovska lietā.[118] Rezultātā daudzi izvēlējās nedrošo ceļu pār fronti bez oficiālas atļaujas. Savukārt Arnolds Brūvers, kurš 1918. gada oktobrī bija evakuējies uz Orlu, bija spiests palikt Krievijā līdz Latvijas–Padomju Krievijas miera līguma noslēgšanai, jo bija mobilizācijas vecumā, un Latvijā atgriezās tikai 1920. gada augusta beigās.[119]

Frontes šķērsotāji un bez personu apliecinošiem dokumentiem aizturētie. Vairākas civilpersonas nometnē nonāca tādēļ, ka bija šķērsojušas fronti vai tām nebija personu apliecinošu dokumentu. Septiņos gadījumos robeža tikusi šķērsota sadzīviskās situācijās – ciemojoties pie draugiem vai radiem piefrontes joslā vai dodoties pēc pārtikas (sāls, maizes).[120] Zahara Andrejeva gadījumā sāls tirgošana piefrontes joslā bija raisījusi aizdomas par pretvalstisku rīcību,[121] tomēr pārsvarā personu nodoms bija sadzīvisku vajadzību apmierināšana, nevis robežas šķērsošana.

Līdzīgi militārpersonām, arī civilpersonas varēja tikt nosūtītas uz nometni personības noskaidrošanas nolūkā, ja tikušas aizturētas bez derīgiem dokumentiem. Izlases kopā konstatētas vismaz 10 šādas personas.[122] Vairākiem dokumentu nebija vispār, citiem tie tikuši atņemti Krievijā, piemēram, 23 gadus vecajai frizierei Paulīnei Apsīts,[123] vai arī nozaudēti. Raksturīgs ir Rūdolfa Bertula gadījums – viņš 1918. gadā bija neveiksmīgi mēģinājis emigrēt uz Somiju, pēc tam iestājies Krievijas Ziemeļrietumu armijā. 1919. gadā viņš ticis aizturēts uz Latvijas–Igaunijas robežas ar dokumentiem, kuri, visticamāk, bijuši viltoti (pasē izdarīti labojumi vārda, uzvārda un dzimšanas datuma ailēs), aizdomās par nolūku pievienoties Bermonta karaspēkam, kurā jau dienējis viņa brālis.[124]

117 Nikolaja Belova nopratināšanas protokols. 24.09.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1107; Mārtiņa Bāliņa nopratināšanas protokols. 14.09.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1149.

118 Vikentija Barkovska nopratināšanas protokols. ?.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–879.

119 Arnolda Brūvera nopratināšanas protokols. Valmiera. 28.10.1920. LNA-LVVA, 3280–1–892.

120 LNA-LVVA, 3280–1–449; 942; 1014; 1015; 1040; 1167.

121 LNA-LVVA, 3280–1–440.

122 LNA-LVVA, 3280–1–317; 579; 793; 804; 813; 1133; 1144; 1202; 1238; 1357.

123 LNA-LVVA, 3280–1–317.

124 Pavadraksts Valmieras apriņķa komandantam par Rūdolfu Bertulu. 09.10.1919. LNA-LVVA, 3280–1–804.

Arestanti. Viens no nometnes uzdevumiem, kas korelē ar kara laikā pieaugušo politiskos noziegumos apsūdzēto skaitu[125] un cietumu pārpildītību,[126] bija uzturēt politiski neuzticamās personas, kamēr tika izmeklētas viņu lietas.[127] Lielākā daļa no tām tikušas aizturētas, jo lielinieku varas laikā bija darbojušās vietējās pārvaldes iestādēs – milicijā (10 personas)[128] un pagastu izpildu komitejās (3 cilvēki).[129] Vairākos gadījumos dienests gan bija ildzis tikai dažas dienas. Lēmumu tajās darboties galvenokārt bija noteicis iztikas līdzekļu trūkums un vēlme izvairīties no mobilizācijas, taču ir zināms gadījums, kad persona izmantojusi amata stāvokli, lai glābtu vietējos iedzīvotājus no mobilizācijas Padomju Latvijas armijā.[130] Tāpat uz nometni tika nosūtītas arī sešas[131] par piederību komunistiskajai partijai apsūdzētas personas, no kurām divām apsūdzību pierādīt nevarēja. Tikai viens no apsūdzētajiem nebija Latvijas pavalstnieks – 32 gadus vecais Vladimirs Beļinskis, kurš jau iepriekš bija ticis izraidīts no Latvijas kā "nevēlama un kaitīga persona",[132] taču ceļā uz Krieviju izlēcis no vilciena un devies uz Rēzekni. Tāpat nometnē nonāca divas personas, kuras pēc frontes šķērsošanas bija izvairījušās no karantīnas,[133] kā arī tēvs un dēls, kuri kopā aplaupījuši kritušos karavīrus.[134]

Secinājumi

Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne Latvijas armijas pārvaldībā tika izveidota 1919. gada vasarā, lai risinātu karagūstekņu, nelegālu frontes šķērsotāju, bēgļu izmitināšanas, kā arī pārpildīto ieslodzījuma vietu problēmu. Līdz šim nav bijis zināms, cik lielā mērā katrs no šiem uzdevumiem, kas tika nosprausti nometnes dibināšanas brīdī, tika arī īstenots. Nometnē nonākušo personu lietu kvantitatīva

125 Bērziņa 2021, 54.

126 Šiliņš 2013, 120.

127 LNA-LVVA, 3280–1–21, 17. un 98. lp.

128 LNA-LVVA, 3280–1–236; 297; 694; 776; 801; 937; 940; 1137; 1226; 1233.

129 LNA-LVVA, 3280–1–937; 1137; 1226.

130 Jāņa Broka mātes u. c. pagasta iedzīvotāju lūgumraksts Borkovas pagasta valdei. 22.08.1919. LNA-LVVA, 3280–1–1137, lapa nav numurēta.

131 LNA-LVVA, 3280–1–796; 918; 929; 1003; 1091; 1191.

132 Iekšlietu ministrijas karagūstekņu un bēgļu nodaļas atsvabināšanas komisijas priekšsēdētāja v. i. ziņojums Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnes priekšniekam par Vladimiru Beļinski. 16.11.1920. LNA-LVVA, 3280–1–1091.

133 LNA-LVVA, 3280–1–1119; 1251.

134 LNA-LVVA, 3280–1–921.

analīze rāda, ka priekšplānā izvirzījās Sarkanās armijas karavīru pārvaldība – viņi veido gandrīz pusi (49%) analizētās kopas, kamēr pārējās grupas nesasniedz pat 3%. Sarkanarmiešu lietas atklāj historiogrāfijā maz pētītu procesu – Sarkanās armijas karavīru pārnākšanu karot Latvijas pusē – caur individuālās motivācijas prizmu, izgaismojot bada, slimību, dezinformācijas un patriotisma ietekmi uz šī lēmuma (ne)pieņemšanu. Tas rada pamatu turpmākai pētniecībai par bijušo sarkanarmiešu iekļaušanu Latvijas armijā Neatkarības kara laikā. Zīmīgi, ka arī Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas, tai skaitā Dzelzsdivīzijas karavīri pauda nevēlēšanos karot pret latviešiem. Lai arī to kopskaits izlases kopā ir niecīgs, tas izgaismo nometnes lietvedības potenciālu dokumentēt personisku nostāju ārpus kolektīvām, birokrātiskām piederības kategorijām.

Krievijas impērijas sabrukuma sekas šajā pētījumā iezīmējas vairākos līmeņos. Personu izcelsmes vietas dokumentos atspoguļotas pēc vecā impērijas guberņu iedalījuma, piemēram, Latgales iedzīvotājus klasificējot kā Vitebskas guberņai piederīgos, tādējādi lietvedības ziņas par izcelsmes vietu neļauj droši konstatēt šo personu piederību Latvijai, ko palīdz noteikt vienīgi kultūrtelpiskā piederība pēc tautības – "latgalietis". Vecās piederības struktūras saglabājas arī attiecībā uz vairs nepastāvošās Krievijas impērijas armijas karavīriem, kuri bija atstājuši bijušās karagūstekņu nometnes Vācijā un kuru juridiskais statuss jaunajā politiskajā īstenībā palika neskaidrs. Tādējādi nometnes dokumentācija atklāj pārejas brīdi, kurā valsts iestādes cenšas pielāgoties jaunajiem piederības rāmjiem.

Latvijas, Igaunijas un Lietuvas neatkarības karu radītās robežas un fronte pret Padomju Krieviju būtiski ierobežoja mobilitāti un reizē radīja nepieciešamību pēc kustības – īpaši bēgļiem, kas vēlējās atgriezties mājās. Bijušo Krievijas impērijas armijas karavīru atgriešanās dzimtenē, kuras vārdā viņi bija karojuši, bija apgrūtināta, savukārt tie Ziemeļrietumu armijas karavīri, kuri nevēlējās turpināt karot un atgriezties lielinieciskajā Krievijā, palika bez skaidra juridiska statusa. Nelegāla robežu šķērsošana kļuva par vienu no galvenajiem drošības riskiem, kara laikā pieaugot spiegošanas un komunisma aģitācijas draudiem, tomēr starpvalstu repatriācijas līgumu trūkuma dēļ vairākām grupām legāla robežas vai frontes šķērsošana bija tikpat kā neiespējama, piemēram, no Sarkanās armijas gūsta izbēgušajiem Lietuvas, Polijas un Igaunijas armiju karavīriem vai bēgļiem, kuru atgriešanās likumīgā ceļā bija ierobežota. Vistiešāk frontes ierobežojumi skāra piefrontes joslas iedzīvotājus – karš viņu pagalmos ienāca tiešā nozīmē – ne tikai ar karadarbības draudiem, bet padarot par likumpārkāpumu arī ikdienas aktivitātes, piemēram, došanos ciemos vai pēc pārtikas. Nelikumīgi robežas un frontes šķērsotāji tika nosūtīti uz nometni, lai pārbaudītu viņu politisko lojalitāti, – tas liecina, ka viena no nometnes galvenajām funkcijām bija

filtrācija. Tomēr, lai atslogotu pārpildītās ieslodzījuma vietas, salīdzinoši nelielā skaitā uz nometni tika nosūtītas arī politiskā neuzticamībā jau apsūdzētas personas.

Ieslodzīto sociālais portrets apliecina, ka nometnē nonākušo likteņi nebija vērtējami tikai juridiskās vai politiskās kategorijās. Lielā daļā gadījumu persona varēja piederēt vairākām savstarpēji konfliktējošām grupām, un šīs piederības veidošanā bieži vien izšķiroša bija piespiedu izvēle, kuru noteica kara radītie apstākļi – mobilizācija, bads, dezinformācija. Šī pieredze ļauj aktualizēt jautājumu par indivīda aģenci kara apstākļos un atgādina, ka arī t. s. "gūsteknis" nav statisks objekts, bet gan indivīds, kura rīcība balstīta apstākļu veidotā racionalitātē.

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

Nepublicētie avoti / Archive Sources

Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga, LNA-LVVA

LNA-LVVA, 3280. fonds (Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne), 1. apraksts, 1., 3., 4., 21., 22., 111., 138., 185.–1374., 12647. lieta.

Publicētie avoti / Published Sources

Jēkabsons, Ēriks; Šiliņš, Jānis (2019). *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos*. 2. daļa. 1919. gada 16. aprīlis – 10. jūlijs. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.

1903. gada 22. marta sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1930.

Literatūra / Secondary Sources

Bērziņa, Aiga (2021). Kara izraisītā krīze: civilā noziedzība Latvijas Republikā Neatkarības kara laikā. *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Atb. red. Ēriks Jēkabsons. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 51.–99. lpp.

Burke, Peter (1992). *History and Social Theory*. New York: Cornell University Press.

Jēkabsons, Ēriks (2017). Amerikāņi Valmierā 1919.–1922. gadā: pilsēta karā un pēckara situācijā. *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi II*. Sast. Viktorija Bebre un Alberts Rokpelnis. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 11.–18. lpp.

Rihtere, Daniela (2020). Latvijas armijas saņemto karagūstekņu ikdiena Latvijas Neatkarības kara laikā. Sargs.lv. Pieejams: https://www.sargs.lv/lv/latvijas-neatkaribas-kars/2020-07-08/latvijas-armijas-sanemto-karagusteknu-ikdiena-latvijas (skatīts 23.07.2025.).

Rihtere, Daniela (2024). Vidzemes–Latgales gūstekņu nometne. *Latvijas Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/242398-Vidzemes–Latgales-gūstekņu-nometne (skatīts 23.07.2025.).

Rihtere, Daniela (2025). Latvijas armijas karagūstekņu nopratināšanas protokoli kā vēstures avots: Vidzemes–Latgales gūstekņu nometnes (1919–1921) piemērs. *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi*, 10/2024. Sast. Ginta Ieva Bikše un Alberts Rokpelnis. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 185.–194. lpp.

Stone, Lawrence (1987). *The Past and the Present Revisited*. New York: Routledge.

Strods, Kaspars (2022). Latvijas bēgļi Pirmajā pasaules karā. Kā notika repatriācija uz dzimteni? LSM.lv. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/latvijas-begli-pirmaja-pasaules-kara-ka-notika-repatriacija-uz-dzimteni.a447112/ (skatīts 23.07.2025.).

Šiliņš, Jānis (2013). *Padomju Latvija 1918–1919.* Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība.

Šiliņš, Jānis (2018). *Karojošā neitralitāte: 1. latviešu atsevišķā brigāde Cēsu kauju laikā*. Rīga: Latvijas Arhīvi.

VIDZEME–LATGALE PRISONER-OF-WAR CAMP DURING THE LATVIAN WAR OF INDEPENDENCE, 1919–1921: A SOCIAL PORTRAIT OF THE DETAINEES

Daniela Rihtere

This article provides a new perspective on the experiences of prisoners of war and civilians during the Latvian War of Independence by analysing 1000 case files of individuals interned at the Vidzeme–Latgale prisoner-of-war camp, stored at the National Archives of Latvia. The aim of the study is to construct a social profile of these individuals, revealing their ethnic composition, origins, education levels, and occupations, as well as analysing their legal and operational status within the camp (prisoner of war, refugee, frontline crosser, or detainee). The research illuminates the impact of wartime conditions on the fates of these groups, contributing new insights into the operations of the Vidzeme–Latgale camp, the management of prisoners of war by the Latvian Army, and the functioning of power structures in the newly established Latvian state.

Keywords: Vidzeme–Latgale POW camp, Latvian War of Independence, prisoners of war, refugees, social portrait

Summary

This article provides a new perspective on the Latvian War of Independence (1918–1920) by analysing the Vidzeme–Latgale Prisoner-of-War (POW) camp through the lens of social history. Drawing on 1000 individual POW case files stored at the Latvian State Historical Archives (fonds 3280), the study constructs a social portrait of the diverse groups interned in the camp, including soldiers (both POWs and deserters), refugees, civilian detainees, and prisoners arrested on political and security grounds. The research utilises prosopographical methodology to quantify and interpret demographic, occupational and biographical data and to reconstruct broader social patterns within the temporary and heterogeneous camp inhabitants. The camp archive holds over 12,000 personal files, and the sample – containing approximately 9 % – was compiled by selecting the first 1000 case files arranged alphabetically by surname ensuring a randomised cross-section of the camp's population.

The study reveals how war, occupation, and state formation blurred the boundaries between categories such as nationality, ethnicity, allegiance, and legal status. The camp's records not only document military or civil classifications but also reveal the fluctuating identities of individuals caught between collapsing empires and emerging states. Some individuals appear with multiple or ambiguous ethnicities; others are classified as Latgalians, a category reflecting regional, linguistic or cultural fluidity rather than

a fixed national identity. These cases illustrate that ethnicity and political affiliation were not stable descriptors, but shifting markers, negotiated between the individual and state institutions under volatile conditions.

The paper systematically analyses the social structure of the interned: gender, age, origin, ethnicity, religion, education, occupation, reasons for detention and status in the camp (POW, front line crosser, refugee, arrestee). Red Army soldiers, who form the majority (49%) of the sample, are analysed with special attention to their motives for crossing the front. Their cases demonstrate the complexity of loyalty and desertion, with motivations ranging from hunger and illness to disillusionment and opportunism. At the same time, the study contextualises smaller but significant categories: former soldiers of the Russian Imperial Army returning from captivity in Germany; soldiers of neighbouring – Estonian, Lithuanian, Polish – armies; refugees attempting to return to their homes; and civilians arrested for political disloyalty or illegal border crossing. Many cases illustrate how routine actions such as visiting relatives or searching for food became criminalised in the context of fluid frontlines and shifting political regimes. These findings point to the disorganising impact of the war on civilian life and its entanglement with military structures of control.

The analysis highlights the camp as a mechanism of military and political filtration, used by the Latvian authorities not only to process prisoners of war but also to evaluate the trustworthiness of individuals and manage populations in a fragile wartime setting. The study demonstrates that the categories "prisoner of war", "refugee" or "detainee" were not static, but products of institutional perception shaped by the uncertainties of the time. By revealing the complex biographies behind administrative classifications, this research contributes to a more nuanced understanding of the Latvian War of Independence "from below". It offers new insight into how state-building intersected with personal survival strategies and suggests the interpretive value of individual life stories for reconstructing social realities in wartime.

Iesniegts / Submitted 29.07.2025.

© 2026 Daniela Rihtere, Latvijas Universitāte
Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)
This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License (CC BY-NC 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)